

- виділяти кошти на розпочаті природоохоронні заходи з високим рівнем готовності. Фінансування нових проектів та наукових досліджень (дослідних робіт) проводити винятково за умови гарантованого їх належного подальшого фінансування;
- розглянути можливість створення Національного екологічного фонду на двох рівнях, що дасть змогу акумулювати кошти та ефективно використовувати їх для фінансування загальнодержавних та регіональних природоохоронних заходів.

2. Державному управлінню екології та природних ресурсів у Львівській області:

- для отримання достовірної інформації про стан природоохоронних заходів в області провести інвентаризацію розпочатих природоохоронних заходів, що фінансувались за рахунок державного ФОНПС;
- зосередити основну увагу на об'єктах (природоохоронних програмах, заходах), що мають високий рівень готовності і найближчим часом зможуть забезпечити очікуваний економічний ефект, забезпечивши для них пріоритетність у фінансуванні.

3. Львівській обласній державній адміністрації:

- для отримання достовірної інформації про стан природоохоронних заходів в області, провести інвентаризацію розпочатих природоохоронних заходів, що фінансувались за рахунок обласного ФОНПС;
- з метою уникнення розпорошеності коштів місцевих фондів ОНПС, рекомендувати органам місцевого самоврядування розглянути можливість делегувати повноваження сільських, селищних, районних фондів ОНПС фондам вищого рівня;
- при плануванні видатків обласного ФОНПС передбачати спрямування коштів на заходи, які будуть водночас фінансуватись як за рахунок коштів державного, такі місцевих ФОНПС, коштів місцевих бюджетів, коштів інвесторів;
- з метою оперативного реагування на проблеми навколишнього середовища рекомендувати РДА та місцевим радам щоквартально розглядати питання виконання природоохоронних заходів на колегіях, сесіях районних рад;
- при завершенні значних проектів створювати з числа представників органів місцевого самоврядування, фахівців держуправління екоресурсів із залученням громадськості, робочі комісії, у функції яких входили б прийняття в експлуатацію об'єктів, робіт, продукції та оцінку природоохоронного ефекту таких проектів.

УДК 368 + 574 Ст. наук. співроб. І.А. Сааджан, канд. екон. наук – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

ПРО СТРАХУВАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Обґрунтовано доцільність використання страхування як інструмента ризик-менеджменту ресурсокористування, досліджено економічну сутність страхування природних ресурсів як економічної категорії.

Ключові слова: страхування природних ресурсів, природно-ресурсний потенціал, середовищезахисна та кліматостворююча функції лісових масивів.

Senior research worker I.A. Saadjan – Institute of market problems and economic & ecological research NAS of Ukraine

About natural recourses insurance

Insurance use as instrument of the nature recourses risk management is substantiated, the economical essence of the nature recourses insurance is researched, main functions of the nature recourses insurance as economical categories are definitude.

Keywords: nature recourses insurance, nature recourses potential, environmental and climate foundational functions of the wood recourses potential.

Мета роботи – дослідження можливості та основ страхування природних ресурсів. У контексті мети основні завдання визначені як:

- обґрунтування введення страхування природних ресурсів у сучасних економічних умовах;
- визначення економічної сутності страхування природних ресурсів;
- виявлення основних функцій страхування природних ресурсів як економічної категорії.

Специфіка сучасного рівня взаємин людини і природного середовища зумовлена зростаючим ризиком, пов'язаним з:

- глобалізацією вторгнення людини у природне середовище, що виявляється у збільшенні масштабів і різновидів небезпек негативних наслідків, включаючи зміну функцій природно-ресурсних комплексів – середовищезахисних, кліматотвірних та інших;
- формуванням багатоукладної економіки, пов'язаної з послабленням централізованого управління та збільшення ризику від неузгоджених дій у сфері ресурсокористування;
- високою динамічністю процесів трансформації власності, включаючи власність на об'єкти природно-ресурсного потенціалу, що знижує відповідальність, у тому числі при ресурсокористуванні;
- зростанням рівня залежності економіки країни від природних ресурсів, зумовленого збільшенням ресурсомісткості валового внутрішнього продукту та ускладненням відносин із традиційними державами – донорами природних ресурсів, та пов'язаного як з об'єктивними чинниками (перехід на міжнародну систему взаєморозрахунків), так і з чинниками суб'єктивними (політичний чинник).

Фахівці довели, що, повені, які спостерігаються останніми десятиліттями в західних районах України, пов'язані значною мірою з хижацьким винищенням лісових масивів. Щорічні соціально-економічні втрати від катастрофічних паводків та повеней становлять в середньому більше ніж 220 млн. грн., а екологічні збитки – близько 77 млн. грн. Особливо руйнівними вважаються повені у Карпатському регіоні. Збитки від паводків 1998 р. у Закарпатті становили 810 млн. грн., у 2001 р. – близько 300 млн. грн. [1, 2]. При цьому площі природного і техногенного підтоплення в Україні близько 24 % загальної площі території. Причиною ситуації, яка склалася, Верховна Рада України [1, 2] визнала також недотримання водоохоронного законодавства, систематичне невиконання затверджених програм та відсутність належного контролю за їхньою реалізацією. Більш того, кошти, які затверджені щодо заходів у програмах, скеровуються в основному на ліквідацію наслідків

підтоплення, а не на усунення причин. Економічний механізм реалізації програм не забезпечує їх системного і ефективного виконання.

Інтенсивна законотворча діяльність в Україні у комплексі з трансформацією прав володіння і користування природними ресурсами, ухиленням суб'єктів господарювання від відповідальності за нераціональне природокористування, включаючи таку суб'єктивну причину як банкрутство, відсутність фінансових засобів щодо одноразової компенсації збитків великих розмірів порушують економічні відносини в суспільстві і тому вимагають удосконалювання методів та інструментів управління у сфері ресурсокористування. Переважно складно з'ясувати причину виснаження ресурсів чи інші чинники, пов'язані з нераціональним природокористуванням. Аналогічна ситуація складається з виявленням винуватця чи винуватців несприятливої ситуації. Спеціальним інструментом управління ситуацією в умовах високої невизначеності є страхування.

Доцільність страхування природних ресурсів пов'язана зі складністю економічної ситуації в країні, гострою нестачею засобів щодо попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій, що можуть призвести до втрати чи погіршення якості природно-ресурсного потенціалу, а також із формуванням інститутів приватної власності, з одного боку, та послабленням громадського контролю, з іншого.

Незважаючи на постійно зростаючий інтерес до питань раціонального природокористування, страхування природних ресурсів залишається поза увагою наукової громадськості. Відповідно до проекту Закону України "Про екологічне страхування", передбачено тільки екологічне страхування на випадок аварійного забруднення навколишнього природного середовища. Таким чином, обмежується можливість управління всією гамою негативних впливів на природні ресурси.

Як зазначалося вище, негативні впливи на природні ресурси не обмежуються аварійним забрудненням. У зв'язку з цим виникає необхідність розроблення і впровадження нового виду страхування – страхування природних ресурсів чи включення його як складової частини в проект Закону України "Про екологічне страхування", який потребує істотного доопрацювання.

Відповідно до Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування", до страхування природних ресурсів можуть бути віднесені такі види обов'язкового страхування – медичне, страхування врожаю сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень, страхування цивільної відповідальності інвестора, у тому числі за збитки, заподіяні навколишньому середовищу і здоров'ю людей.

Переважна більшість ризиків, передбачених у добровільному страхуванні, може бути віднесена до страхування природних ресурсів тільки при їхньому обмеженні – необхідності ув'язування з самими природними ресурсами та їхніми функціями, наприклад, страхування життя, страхування ризиків від стихійних лих, страхування від нещасних випадків, страхування всіх видів транспорту, страхування інвестицій, страхування фінансових ризиків. Тоді виникає питання: що таке страхування природних ресурсів?

Страховання природних ресурсів – це специфічна форма відносин, пов'язаних з перерозподілом у системі забезпечення безперервності господарської діяльності і добробуту людини стосовно страхового захисту при настанні збитку, як наслідок нераціонального використання природних ресурсів.

Страховання природних ресурсів можна розглядати у двох ракурсах – як причину та як наслідок небезпеки. Ризик як причина небезпеки пов'язаний з нераціональним ресурсокористуванням, а як наслідок небезпеки – з погіршенням якості природно-ресурсного потенціалу. Варто чітко усвідомити, що ми страхуємо – ресурсокористування чи природний ресурс, тобто у вузькому значенні, ми усвідомлено скорочуємо проблему, акцентуючи увагу на попередженні негативу стосовно природного ресурсу, його захисту та компенсації збитків, заподіяних йому через виснаження запасів, погіршення якості, зокрема економічних параметрів. При цьому обмежується також сам комплекс природних ресурсів, на які спрямовані дії. За межами ризику-менеджменту можуть залишитися ресурси, на які діяльність не спрямована безпосередньо. У такому контексті страховання природних ресурсів можна умовно розглядати як різновид екологічного страховання та як звичайний вид страховання, спрямований на конкретний об'єкт – природно-ресурсний потенціал. Таким чином, будь-які дії, спрямовані на виснаження природних ресурсів, їх нераціональне використання та забруднення довкілля, можна розглядати як ризик чи небезпеку природно-ресурсному потенціалу. Однак, на відміну від попередньої ситуації, тут застраховують від небезпеки, що не тільки загрожує природному ресурсу, але і довкіллю як середовищу життєзабезпечення людини, включаючи економічний потенціал. Тому, страхуючи дії, спрямовані на природно-ресурсний потенціал, ми маємо на увазі страховання природних ресурсів у широкому значенні цього слова чи страховання ресурсокористування. У такому варіанті страховання полягає не в перерозподілі екологічного ризику між власниками природних ресурсів, а з відповідальністю за збиток ресурсокористувачів.

На відміну від звичайного страховання, для якого характерні замкнуті перерозподільні відносини між його учасниками, пов'язані з розподілом збитку між обмеженою кількістю учасників, залучених до страховання, при обов'язковій формі страховання як страховання відповідальності та найбільш ефективного інструмента управління, обов'язковими є державницький підхід до розподілу матеріальних благ у вигляді природних ресурсів між членами суспільства та матеріальна відповідальність за заподіяння збитку. У цьому випадку замкнуті перерозподільні відносини трансформують у відносини стосовно використання природних ресурсів.

Економічна сутність страховання природних ресурсів полягає в:

- одержанні сучасним суспільством та особливо окремими приватними підприємствами додаткового прибутку за рахунок експлуатації національного надбання – землі, води, повітря. Утворення цього прибутку пов'язане з небажанням поділитися частиною доходу із суспільством, що відбувається завдяки можливості, створеній у державі, ухилитися від реальних витрат. І, як наслідок, – від виділення цих додаткових засобів для страховання;
- необхідності гарантування безпеки людині як біологічній істоті та членові суспільства на рівні держави, в умовах підвищеної екологічної небезпеки. Це

зумовлено збільшенням масштабів негативного впливу екологічної небезпеки та її наслідками. Сьогодні наслідки екологічно несприятливої ситуації завдають економічної шкоди як від втрати працездатності і, як наслідок, втрати національного продукту, так і з огляду на необхідність соціальних виплат постраждалій категорії населення. Обов'язкове соціальне страхування, з одного боку, дасть змогу державі відмежуватися від забезпечення соціальних гарантій населенню. Однак, з іншого, перспектива інтенсифікації використання трудового потенціалу та покращення добробуту населення не дасть змоги повною мірою забезпечити збільшення потреби за рахунок використання продукції соціально захищених галузей – медичної, курортно-рекреаційної та інших. Відповідно, реальний платоспроможний попит населення на інші види продукції буде занижений, що зменшить потенціал економічного розвитку країни;

- зростанні добробуту населення, яке хоча й збільшує масштаби можливих економічних втрат (пов'язаних, наприклад, з об'єктами нерухомості, бізнесу та інше), та все ж, є реальною основою для використання частини цих додаткових фінансових засобів на страхування;
- розширенні та розвитку страхового бізнесу в Україні, у тому числі за рахунок екологічного страхування;
- розвитку міжнародного співробітництва, що припускає забезпечення фінансової відповідальності між державами, включаючи гарантії компенсації втрат, зумовлених екологічною небезпекою. Сьогодні відсутність гарантій компенсації збитку у міждержавних відносинах загрожує втратою довіри партнерів та скороченням інвестиційних ресурсів, навіть втратою економічної незалежності;
- економічну сутність страхування природних ресурсів можна уявити як систему економічних відносин у царині формування цільових фондів та їх розподілу для відшкодування економічних втрат, пов'язаних з ресурсокористуванням, включаючи зміни функцій природноресурсного потенціалу.

Страхування як фіскальний інструмент додатково стимулює розвиток ринку екологобезпечних товарів, послуг, що забезпечують екологічну безпеку. Обмеження страхування природних ресурсів, що звичайно трактується як прямий збиток та недооблік тих негативних наслідків, що пов'язані з порушенням функцій природно-ресурсного потенціалу, загрожують суспільству великими економічними, екологічними і соціальними втратами. Більше того, так званий непрямий збиток може істотно перевищувати прямі втрати.

Кількісні та якісні флуктуації природного ресурсу можуть сприяти зміні його властивостей, що і зумовить ці втрати. Звідси залучення природних ресурсів у суспільне виробництво, порушення його сформованого стану – кількості (масивів лісових насаджень), структури та інше має ризиковий чи випадковий характер. Тому воно може розглядатися як страховий випадок. Ризиковий характер має будь-яке, особливо великомасштабне, залучення природних ресурсів у суспільне виробництво. При цьому, ймовірність ризику та його негативного впливу можуть бути оцінені на основі методів математичної статистики, а, отже, використані для страхування.

Страхування природно-ресурсного потенціалу має включати не тільки його властивості як товару, але і ті функції, які він виконує. Наприклад, водні ресурси – це не тільки вода для меліорації, комунального господарства, розвитку судноплавства, але й інші функції. Виділяють такі функції природних

ресурсів: виробничі, соціально-економічні (як середовище формування потенціалу людини), середовищезахисні, кліматотвірні. Зміна цих функцій може сприяти не тільки втраті самих ресурсів, але і погіршенню життєзабезпечення людини, негативній зміні кількості та якості інших ресурсів, іншим економічним втратам.

У вітчизняній практиці страхування існують прецеденти звертання до функцій як об'єктів страхування. Як приклад, можна розглядати загальнодержавне соціальне страхування у разі тимчасової втрати працездатності, тобто, по суті, утрати функції людини як продуктивної сили.

Досліджуючи місце страхування природно-ресурсного потенціалу у загальній системі страхування у цілому, необхідно звернути увагу на те, наскільки глибоко ми маємо намір здійснювати ризик-менеджмент та чим конкретно прагнемо управляти. Чи будемо ми обмежуватися управлінням природними ресурсами тільки як ресурсом, як предметом та засобом виробництва, чи будемо враховувати різноманітні його властивості і глибинні зв'язки з іншими параметрами, що впливають на середовище життєзабезпечення людини в найширшому змісті цього терміна?

З одного боку, страхування природно-ресурсного потенціалу може функціонувати як складова частина екологічного страхування. У такому значенні страхування природно-ресурсного потенціалу може виступати як ризик-менеджмент у сфері якості, а саме екологічної якості природних ресурсів та, навіть, охоплювати потенціали ресурсів у контексті його впливу на економічні збитки від створення екологічно несприятливих ситуацій, обумовлені порушенням природно-ресурсного потенціалу. Однак, розглядаючи страхування природно-ресурсного потенціалу як складову частину екологічного страхування, ми не враховуємо втрат чи зменшення ресурсного потенціалу, внаслідок від його знищення.

Природно-ресурсний потенціал – це не тільки земля, ліс та інше. Це комплекс властивостей природних ресурсів. Потенціал тут розглядають як здатність задовольняти визначені потреби суспільства, та зокрема природно-ресурсний потенціал – як здатність природних ресурсів забезпечувати ці потреби. Згідно з даними Європейського та Норвезького інститутів лісу [3], серед закордонних страховиків на Заході спостерігається інтенсивне страхування ресурсів. Деякі страхові компанії навіть спеціалізуються на цьому виді ризику. Прикладом такої страхової компанії може бути Норвезька страхова компанія "Скогбранд", що у перекладі означає "лісова пожежа".

Санкт-Петербурзький інститут лісового господарства за завданням Міністерства природних ресурсів Росії розробив Концепцію страхування лісу [3]. Ця Концепція складається з таких видів страхування: страхування лісу, який не використовують, як об'єкт федеральної власності; страхування переданого в користування лісу чи його ділянок; страхування цивільної відповідальності за збиток лісовому господарству.

Збільшення ризику у сфері ресурсокористування визначає необхідність управління чи ризик-менеджменту, основним інструментом якого є страхування. Страхування природних ресурсів покликане знизити рівень ри-

зику у системі середовища життєзабезпечення людини та сприяти безперервності економічної діяльності.

Страховання природних ресурсів є частиною страхування ресурсокористування. З іншого боку, природні ресурси як категорію можна уявити у вигляді комплексу функцій, тобто – як основу для виробництва матеріальних благ та як середовище життєзабезпечення людини. У такому варіанті поняття страхування природних ресурсів та ресурсокористування ідентичні.

Основні функції страхування природних ресурсів як економічної категорії полягають у: формуванні спеціалізованого страхового фонду щодо нерационального ресурсокористування; відшкодуванні втрат від нерационального ресурсокористування – а це зниження якості ресурсів, неефективність використання природноресурсного потенціалу, зміна його функцій; попередженні та мінімізації збитку від нерационального ресурсокористування.

Особливий інтерес щодо ресурсокористування становить проблема страхування лісових масивів, їхніх середовищезахисних та кліматотвірних функцій.

Література

1. Постанова Верховної Ради України "Про заходи Кабінету Міністрів України щодо виконання законодавства України про мінімізацію збитків від руйнівної дії паводків і повеней, захист населених пунктів, народногосподарських об'єктів і земель від шкідливої дії вод" від 6 лютого 2003 р. № 494 – IV.

2. Постанова Верховної Ради України "Про Рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні" – від 20 лютого 2003 р. № 565 – IV.

3. Російським лісам настав час стати полями страховими/ Страховий Форум. Події. Страхування. 2001. Преса URL: http://www.insforum.ru/events/ins2001/press/rossijskim_lesam_pora_stat_polyami_strahovymi.shtml. Дата 03.02.02.

УДК 336.76:330.502.17

Ст. викладач М.М. Якуба – НЛТУ України

МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ІНВЕСТОРА НА ФОНДОВОМУ РИНКУ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ ЕКОЛОГІЧНИХ ВТРАТ

Розглянуто питання формування алгоритму поведінки інвестора на сучасному фондовому ринку України в контексті концепції екологізації економіки. Висвітлено проблему використання нового чинника у формуванні інформаційного простору для прогнозування ділової активності фондового ринку та вибору адекватного портфеля акцій.

Ключові слова: фондовий ринок, екологічні втрати, ринок альтернативних інвестицій, інвестиційний портфель.

Senior teacher M.M. Yakuba – NUFWT of Ukraine

Stock market investor behaviour model taking into consideration the ecological losses

The question of investor behaviour under the ecological concept at the modern Ukrainian stock market is considered. The problem of business activity information space creation using a new factor for the optimal portfolio of shares selection is considered.

Keywords: stock market, ecological losses, alternative investment market, the portfolio of the investment.